

УДК 332.3:504

А. О. Сітковська,
к. е. н., доцент кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1892-6314>
О. О. Масляєва,
к. е. н., доцент кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-4680>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.9-10.77

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

A. Sitkovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Dnipro State University of Agriculture and Economics
O. Masliaieva,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Dnipro State University of Agriculture and Economics

LAND AND RESOURCE POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR: STATUS AND FEATURES OF USE

Пріоритетом стало функціонування та елементом, який виступає частиною будь-якого потенціалу аграрного підприємства, є його ресурси. У статті розглянуто економічну сутність категорії "земельно-ресурсний потенціал", виявлено особливості основних підходів до його визначення, аргументовано розуміння земельного ресурсу як вирішального чинника у механізмі функціонування аграрних підприємств. Обґрунтовано роль земельного-ресурсного потенціалу аграрного сектору у забезпеченні економічного розвитку, виокремивши низку проблем на світовому рівні і в країні, які викликають низьку віддачу земельного потенціалу. Розглянуті складові системи організації відтворення земельних ресурсів, які забезпечать безпечний та безперервний процес відтворення сільськогосподарських угідь. Організація ефективного відтворення земельних ресурсів потребує збалансованої взаємодії органів державної влади на різних рівнях і суб'єктів агробізнесу, забезпечуючи рівновагу інтересів усіх учасників.

Встановлено, що для зменшення негативних екологічних та економічних наслідків землекористування необхідно розширити масштаби органічного виробництва, проводячи екологічну оцінку земель для формування плану організаційно-економічних, інноваційно-технологічних та управлінських заходів, спрямованих на раціональне землекористування.

The priority of sustainable functioning and an element that acts as part of any potential of the agricultural enterprise is its resources. The article considers the economic essence of the category "land-resource potential," identifies the peculiarities of the main approaches to its definition, argues the understanding of land resource as a decisive factor in the mechanism of functioning of agrarian enterprises. Land and resource potential can be considered as a comprehensive category and assess not only its level, but also the extent of its use on a specific territory, taking into account the focus of activities in agriculture. The role of land-resource potential of the agricultural sector in ensuring economic development is substantiated, highlighting a number of problems at the world level and in the country that cause low returns of land potential. On a global scale, the greatest pressure on land resources used for food is: unsatisfactory management; growing demand for food; changing the diet, which further stimulates the expansion of agricultural land; competing land uses; climate change, etc.

The components of the system of organization of reproduction of land resources are considered, which will ensure a safe and continuous process of reproduction of agricultural land, namely: organization of land turnover, formation of subsystem of economic regulators, organization of effective use of land, organization of land management. Each subsystem has a variety of vectors that together will ensure the optimal organization of effective reproduction of land resources and will form a balanced interoperability of state power at different levels and agribusiness entities, providing balance of interests of private owners, users and the state.

The economic essence of the potential of agricultural land resources depends on three main factors: soil fertility, technological provision of agriculture and the return from each hectare of land. The productive potential of agricultural lands can be increased in the process of economic activity both by additional application of organic and mineral fertilizers within scientifically sound norms, improvement of physical and chemical characteristics of soils due to application of rational alternation of crops and selection of optimal technology of its treatment, conducting measures to combat in wind, water erosion and soil deflation, to reduce acidity and anthropogenic load. It has been established that in order to reduce the negative environmental and economic consequences of land use, it is necessary to expand the scale of organic production by conducting an ecological assessment of land to form a plan of organizational, economic, innovation-technological and managerial measures aimed at rational land use.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, аграрне підприємство, держава, родючість, органічне виробництво.

Key words: land and resource potential, agricultural enterprise, state, fertility, organic production.

ВСТУП

Питання економічного зростання аграрного сектору країни, збільшення обсягів виробництва продукції, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому та світовому ринках на основі мобілізації та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору економіки є одним з найактуальніших. Ефективний та сталий розвиток аграрного підприємства, його успішне функціонування в сучасній економіці в умовах невизначеності, високій конкуренції можливе за досить швидкого реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, а також ефективного використання наявних ресурсів та їх потенційних можливостей. Основним з таких ресурсів є земля, яка є основним і незамінним засобом виробництва в сільському господарстві, і має просторову неоднорідність ґрунту, що проявляється в розміщенні, територіальній концентрації, спеціалізації, ефективності аграрного виробництва. Дослідження особливостей розвитку земельних відносин, відтворення та використання земельно-ресурсного потенціалу присвячені праці Бабіча А., Беспалько Р., Веклича О., Мельника Л., Месель-Веселяка В., Міщенко В., Саблука П., Юрчишина В. та інших.

Дослідження питання раціонального землекористування в аграрному секторі економіки країни є одним із стратегічних напрямків державної політики. Тому, збалансований розвиток земельно-ресурсного потенціалу, формування механізмів його відтворення і використання має суттєве значення для сільських територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стійкий розвиток підприємств аграрного сектору економіки визначається багатьма чинниками, одним із них виступає ресурсний потенціал. Раціональне використання ресурсів є запорукою успішного функціонування підприємства. Відмінною особливістю ресурсного потенціалу аграрних підприємств є його пряма залежність від природно-кліматичних умов конкретної території, адже саме вони визначають специфіку сільськогосподарського виробництва. Земля, як і інші економічні ресурси має потенціал, хоч і є просторово-обмеженим ресурсом.

Категорія земельно-ресурсного потенціалу є багатоаспектним поняттям. Розглядаючи "потенціал" в широкому розумінні як можливість, здатність, що існує в прихованому вигляді і здатну проявитися за певних умов, "земельно-ресурсний потенціал" трактується як "сукупність ресурсів земельної території, які визначають екологічні умови життя, розселення людей, використовуються для розміщення засобів виробництва і мають біологічну продуктивність для господарської діяльності" [7].

Визначають земельний потенціал також як розрахункову максимально можливу продуктивність головного засобу виробництва в сільському господарстві на основі апробованої сукупності науково-технічних досягнень у природно-кліматичних умовах регіону, зони, підприємства, що реально складаються [10]. Отже, поняття земельно-ресурсного потенціалу можна розглядати як комплексну категорію та оцінювати не лише його рівень, а й ступінь його використання на конкретній тери-

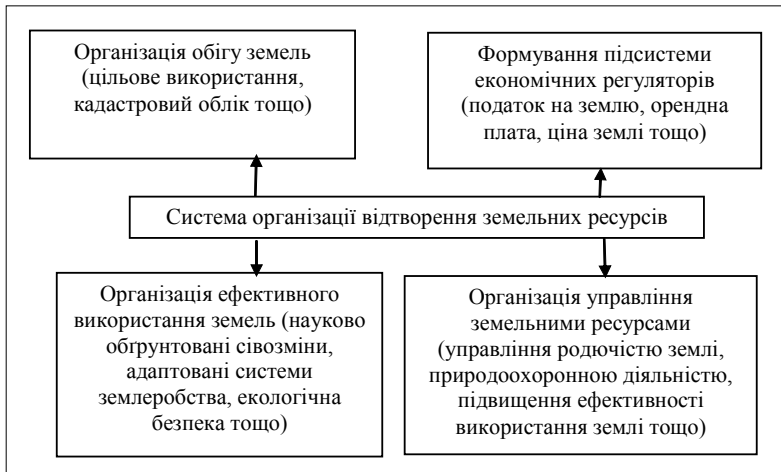

Рис. 1. Складові системи організації відтворення земельних ресурсів

торії, враховуючи спрямованість діяльності у сільському господарстві.

Беззаперечним фактором економічного розвитку України є потужний земельно-ресурсний потенціал, який характеризується зручним геополітичним місцезонашуванням території, сприятливими кліматичними умовами, родючими і значними за кількістю площами ґрунтами [8]. Так, Україна володіє 28 відсотками світового чорнозему, який займає понад 40 відсотків української території. Крім того, орна площа в Україні найбільша в Європі. За цим показником Україна перевищує інші країни щонайменше в 1,8 рази [6]. Особливо актуальним він є в умовах коли, за оцінками ООН, кількість та якість землі, доступної для виробництва продуктів харчування, знаходяться під тиском через рішення та вимоги, що висуваються споживачами, виробниками та урядами. Найбільший тиск на земельні ресурси, які використовуються для продовольства, здійснюють: незадовільне управління, що призводить до недостатніх врожаїв головним чином через невміле використання ресурсів, пов'язаного з зрошенням, добривами, тваринництвом, селекцією сільськогосподарських культур; попит на продовольство; зміна раціону харчування, що далі стимулює розширення сільськогосподарських угідь; конкуруючі види землекористування; зміна клімату тощо [3].

Враховуючи сучасні глобальні тенденції, а також високий біологічний потенціал земельних ресурсів країни, слід особливу увагу приділяти їхньому використанню як під час процесу виробництва, так і після його завершення. Оскільки в Україні має місце низька віддача земельного потенціалу за рахунок безгосподарного ставлення до землі, помилкової стратегії максимального залучення земель до обробі-

ку, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, повсюдне недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, недосконалої системи використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів [5]. Виходячи із цього, доцільно звернути увагу на перспективні для країни в межах розвитку євроінтеграції, процеси оптимізації структури сільськогосподарських угідь шляхом встановлення найбільш екологічно прийнятних співвідношень

ріллі, пасовищ і сіножатей [9].

Земельні ресурси повинні бути відтворені, тобто повинні мати споживчі властивості, необхідні для початку нового виробничого циклу. З цієї метою повинна діяти чітка система організації відтворення земельних ресурсів, яка поєднує елементи: організації обороту земель, їх ефективного використання, управління земельними ресурсами, формування підсистеми економічних регуляторів (рис. 1).

Організація ефективного відтворення земельних ресурсів потребує збалансованої взаємодії органів державної влади на різних рівнях і суб'єктів агробізнесу, забезпечуючи рівновагу інтересів приватних власників, користувачів та держави.

Доречно зазначити, що на регіональному та державному рівні землі сільськогосподарського призначення розглядаються як джерело формування бюджетів відповідного рівня, як ресурс для виробництва сільськогосподарської продукції, необхідної для розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки країни. З позицій приватного власника продуктивних земель їх потенціал можна оцінити через обсяг доходів, який можливо отримати від використання землі чи передачі їх в оренду. Якщо розглядати потенціал земельних ресурсів з позиції їх користувачів, то його доцільно визначати виходячи з цільових критеріїв розвитку суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм.

Земля як будь-який інший ресурс має певний потенціал, який, з одного боку, характеризує її споживчі властивості та якість, а з іншого — є базисом оцінки ефективності використання на основі визначення рівня реалізації даного потенціалу [2]. Так, економічна сутність потенціалу земельних ресурсів сільськогоспо-

дарського призначення залежить від трьох основних чинників: родючості ґрунту, технологічного забезпечення землеробства і віддачі від кожного гектара землі [4]. Очевидно, що з позицій суспільства ефективність використання продуктивних земель має визначатися, насамперед, не лише обсягом продукції, яку одержують на одиницю земельної площі, а рівнем реалізації потенціалу землі як базового ресурсу сільськогосподарського виробництва.

Варто наголосити, що досягнення максимально можливого рівня використання потенціалу земельних ресурсів не завжди є економічно виправданим, оскільки додаткові вкладення коштів у реалізацію потенціалу при досягненні критичних значень можуть призвести до падіння ефективності цих вкладень, що вимагає вирішення комплексного завдання оптимального розподілу та перерозподілу ресурсів при визначенні обсягів фінансування процесів відтворення на рівні суб'єктів господарювання. Поряд з цим, продуктивний потенціал земель сільськогосподарського призначення може бути збільшений у процесі господарської діяльності за рахунок додаткового внесення органічних та мінеральних добрив у межах науково обґрунтованих норм, покращення фізичних та хімічних характеристик ґрунтів за рахунок застосування раціонального чергування сільськогосподарських культур та вибору оптимальної технології її обробки, проведення заходів щодо боротьби у вітрової, водній ерозії та дефляції ґрунтів, щодо зниження кислотності та антропогенного навантаження тощо [1].

Слід наголосити, що для зменшення негативних екологічних та економічних наслідків землекористування необхідно цілеспрямовано проводити роботу щодо істотного зниження рівня сільськогосподарського освоєння й розораності угідь [4]. Варто звернути особливу увагу, при вирішенні зазначених проблем використання земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, щодо питання зростання масштабів органічного виробництва продукції, враховуючи при цьому диференціацію підприємств за розмірами. Наприклад, для малих підприємств є доцільним виділення в окрему виробничу одиницю екологічних напрямів своєї діяльності. Тоді як, для великих аграрних підприємств і агрохолдингів варіативним може бути утворення окремих внутрішньогосподарських виробничих структурних підрозділів, що спеціалізуються на виробництві екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, відповідно до нормативних вимог стандартів органічного виробництва, з повною відмовою від засобів хімізації.

Враховуючи, що земельні ділянки аграрних підприємств представлені ґрунтами різного ступеня господарської придатності, а також мають неоднорідний якісний та екологічний стан, при прийнятті виваженого рішення щодо переходу до органічного виробництва, доцільно проводити екологічну оцінку земельних ресурсів підприємства з метою типізації земель та формування системи чергування полів сівозмін, а також формування плану організаційно-економічних, інноваційно-технологічних та управлінських заходів, спрямованих на раціональне землекористування.

Наступним кроком є проведення комплексної екологічної оцінки стану земельного фонду підприємства та встановлення факторів їх деградації, що є основою для планування заходів щодо раціонального землекористування на основі впровадження відповідного ґрунтового, природно-кліматичним, ландшафтним та організаційно-економічним умовам сільськогосподарського виробництва. Потім розробляється стратегія розширеного відтворення, збереження та відновлення ґрунтової родючості за допомогою впровадження екологічно безпечної системи чергування полів сівозмін, що забезпечує позитивний баланс гумусу в ґрунті на основі впровадження екологічно орієнтованих технологій з мінімальним рівнем хімізації. При переході до органічного виробництва у сівозмінах мають бути враховані специфіка, якісний та екологічний стан окремих земельних ділянок, наявність необхідної матеріально-технічної виробничої бази, ринковий попит на органічну продукцію, динаміка та сезонні коливання ціни, інші фактори. Сівозміни повинні проектуватися на підставі виявлених категорій земель за ступенем їхньої придатності для сільськогосподарського виробництва. Одночасно розробляється план із забезпечення сільськогосподарського підприємства власною кормовою базою, посівним матеріалом та органічними добривами.

Варто відмітити, що ефективна реалізація земельно-ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору орієнтованому на виробництво органічної продукції можлива в умовах, коли стратегічний розвиток країни буде спрямований на зростання добробуту суспільства при одночасному збереженні екологічного потенціалу.

ВИСНОВОК

Земельно-ресурсний потенціал аграрного сектору країни є потужним важелем її економічного розвитку за умов постійного відтворення споживчих властивостей даного ресурсу до

початку нового виробничого циклу, що забезпечується системою організації відтворення земельних ресурсів. Організація ефективного відтворення земельних ресурсів потребує збалансованої взаємодії органів державної влади на різних рівнях і суб'єктів агробізнесу, забезпечуючи рівновагу інтересів приватних власників, користувачів та держави.

З метою зменшення негативних екологічних та економічних наслідків землекористування доцільно пришвидшити організацію переходу до екологічно орієнтованого виробництва продукції аграрних підприємств, оскільки стабільність сільськогосподарського виробництва, його економічна та екологічна ефективність визначаються ступенем стійкості агроландшафту, що базується на якісному стані та раціональному використанні земель сільськогосподарського підприємства.

Література:

1. Альбещенко О.С. Теоретичні аспекти і особливості земельно-ресурсного потенціалу аграрно-го сектора. *Агросвіт*. 2012. № 19. С. 38—42.

2. Вініченко І.І., Кобець Є.А., Серета О.О. Формування інструментів регулювання ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2023. № 3—4. С. 4—9. DOI: 10.32702/2306-6792.2023.3-4.4

3. Земельні ресурси: всесвітній огляд. United Nations Convention to Combat Desertification. 2017. <https://www.unccd.int/>

4. Кримська Л.О., Коваль М.О. Земельно-ресурсний потенціал як основа ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 6 (75). С. 148—151.

5. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Постанова ВРУ від 5 березня 1998 року. № 188/98-ВР. <https://ips.ligazakon.net/document/F980188?an=1>

6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>

7. Тrehobчук В.М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК. Теоретичні і практичні аспекти. Київ: Інститут економіки НАН України, 2003. 259 с.

8. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання. Київ: ТОВ "ЦЗРУ", 2003. 143 с.

9. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 32. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.021>

10. Parmakli D.M., Todorich L.P., Dudoglo T.D., Yanioglo, A.I. (2015), *Effektivnost zemlepolzovaniya: teoriya, metodika, praktika*. Monograph, Komrat, Moldova, 274 p.

References:

1. Al'beschenko, O.S. (2012), "Theoretical aspects and features of the land resource potential of the agricultural sector", *Ahrosvit*, vol. 19, pp. 38—42.

2. Vinichenko, I.I. Kobets', Ye.A. and Sereta, O.O. (2023), "Formation of tools for regulation of effective use of land resource potential of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 3—4, pp. 4—9.

3. United Nations Convention to Combat Desertification (2017), "Land resources: a global overview", available at: <https://www.unccd.int/> (Accessed 4 May 2023).

4. Kryms'ka, L.O. and Koval', M.O. (2013), "Land resource potential as a basis for effective use of agricultural land", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 6 (75), pp. 148—151.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), "About the main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring environmental safety", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/F980188?an=1> (Accessed 22 April 2023).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (Accessed 22 April 2023).

7. Trehobchuk, V.M. (2003), *Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK. Teoretychni i praktychni aspekty* [Reproduction and effective use of the resource potential of the agricultural sector. Theoretical and practical aspects], *Instytut ekonomiky NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

8. Tretiak, A.M. (2003), *Zemel'ni resursy Ukrainy ta ikh vykorystannia* [Land resources of Ukraine and their use], *TOV "TsZRU"*, Kyiv, Ukraine.

9. Shubravs'ka, O.V. and Prokopenko, K.O. (2022), "Ensuring food security of Ukraine: post-war context", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, p. 32.

10. Parmakli, D.M. Todorich, L.P. and Dudoglo T.D., Yanioglo, A.I. (2015), *Effektivnost zemlepolzovaniya: teoriya, metodika, praktika* [Efficiency of land use: theory, methodology, practice], *Komrat, Moldova*.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2023 р.